

25 jr. geleden 1e coöperatieve zuivelfabriek te Warga

**Door H. TH. DE BRUIN, Directeur der Coöp. Stoomzuivelfabriek.
„De Eensgezindheid”. St. Maartensbrug, Dec. 1911.**

SCHAGER COURANT 1911-12-09/16/23/30

De coöperatieve Zuivelorganisatie – I

Alvorens wij overgaan de betekenis en den omvang van de coöperatieve zuivelorganisatie te bespreken, is het noodig een enkel oogenblik stil te staan om het proces, waaruit die organisatie is voortgesproten; eens van naderbij te zien.

Zeër zeker hebben wij zelden de gelegenheid, een wordingsproces, zich zoo te zien ontwikkelen, als dit het geval is met de zuivelbereiding in een betrekkelijk zeer klein tijdsverloop. In dezen tak van bedrijf is in de laatste jaren een bijna algeheele ommekeer gekomen. In een tijdsverloop van ruim een kwart eeuw is de zuivelbereiding van de boerderij naar de fabrieken verplaatst. Ongetwijfeld, hebben de omstandigheden, voortspruitende uit zeer verschillende oorzaken, hieraan medegewerkt. De ontwikkeling van dit proces zou anders niet zulk eene snelle vaart hebben genomen.

De Nederlandsche boter, vooral de Friesche, heeft reeds van oudsher eene zeer voorname plaats ingenomen op de wereldmarkt, met name op de Engelsche markt. De aloude roem die ons product op de buitenlandsche markten droeg, begon omstreeks 1840 aanmerkelijk te tanen. De achteruitgang van de kwaliteit der producten, veroorzaakt door knoeierijen in het niet op peil houden van de zuivelbereiding, moest noodwendig ten gevolge hebben dat onze positie op de wereldmarkt werd verzwakt. Vooral het eerste, n.l. de knoeierijen namen langzamerhand een grooten omvang aan. In 1872 bedroeg de uitvoer van Friesche boter naar Engeland pl.m. 24.000.000 K.G., waarvan pl.m. 9.000.000 K.G. vervalscht was, dus 37½ pct. Deze cijfers geven ons een treurig beeld van den toestand in die jaren en het kon niet anders af onze plaats op de wereldmarkt moest verminderen. Als het kalf verdronken is, dempt men den put, zegt het spreekwoord. Zoo ook hier.

Toen door eigen schuld onze positie op de buitenlandsche markten erg was verzwakt en aan naburige landen de gelegenheid gegeven was ons product op die markten op den achtergrond te plaatsen, begon men naar verbetering uit te zien. De slechte toestand liet zich echter niet eerder gevoelen, dan eenige jaren na 1872, toen de boterprijzen aanmerkelijk terug liepen. Toen pas begon men de malaise, die reeds lang had bestaan, te gevoelen.

In 1878 meenden de leden van de *Friesche Maatschappij van Landbouw* iets te moeten doen om verbetering in den onhoudbaren toestand te brengen. Deze vaardigden n.l. in dat jaar eene commissie van 3 leden bestaande uit de heeren Jhr. Van Beyma thoe Kingma, H. F. Pasma en P. C. Walma, af naar Denemarken, teneinde aldaar de zuivelbereiding te bestudeeren en deze studie dienstbaar te maken aan de belangen van den Frieschen boer. Dit besluit, voortkomende uit de boezem der *Friesche Maatschappij van Landbouw*, dus uit den boezem der boeren

zelf, was een zeer verblijdend verschijnsel. Immers de boeren toonden hier mede, verandering te willen brengen in den onhoudbaren toestand. Zij toonden zelf te willen. Dit zelf willen zou later blijken te zijn een zelf kunnen. Jammer alleen was 't nog, dat er juist eene malaise moest zijn, om de veehouders in eene andere richting te voeren.

In Juli 1878 keerde de reeds genoemde commissie terug van hun reis en bracht haar rapport uit. Dit rapport had tot conclusie dat de Denen ons verre vooruit waren met de zuivelbereiding, dat de kwaliteit der Nederlandsche boter ver achter stond bij die der Deensche. Men werkte hier door in oude sleur. Dit moest veranderd worden. De zuivelbereiding moest meer in methodische banen worden geleid.

Het onverklaarbaar conservatisme, om steeds door te gaan in oude sleur, om steeds 't zelfde te doen wat vader, grootvader en overgrootvader deden, om zich niet aan te passen aan de eischen des tijds, dat conservatisme speelde den veehouder groote parten. Dat conservatisme moest verdwijnen.

Veehouders uit den tegenwoordigen tijd bedenkt dat goed. Een dergelijk conservatisme heerscht nog heden ten dage. Nog heden ten dage stuit men vaak op een dergelijk onbegrijpelijk conservatisme, bij den strijd, die de coöperatieve zuivelorganisatie voert, om de bestaanszekerheid der veehouders te verhoogen. Deze verzuchting loopt onze besprekingen eenigszins vooruit.

Keeren wij daarom tot ons rapport terug. Het rapport wees ons de richting aan, die moest worden ingeslagen teneinde verbeteringen in de slechte toestanden hier te lande aan te brengen. De Provinciale Staten van Friesland begonnen nu ook mede te werken. Zij kenden in 1880 aan de *Friesche Maatschappij van Landbouw* eene subsidie van f 2000 toe, teneinde daardoor de kennis der zuivelbereiding te bevorderen. De genoemde Maatschappij stelde het volgende jaar een Deen aan, die de Friesche boerinnen in de zuivelbereiding onderrichtte. Deze stap bevestigde de behoefte aan eene betere opleiding en eene meer stelselmatige werkzame. Reeds na het rapport der Commissie in 1878 had de heer J. Rinkes Borger in eene brochure er op gewezen, dat de zuivelbereiding eerst in goede banen werd geleid door eene meer stelselmatige werkwijze m.a.w. Door ze van de boerderij naar fabrieken over te brengen. Dit was niet de eerste klank in die richting.

Reeds in 1875 had Jhr. D. O. Engelen het nut van den coöperatieven bedrijfsvorm betoogd en de groote voordeelen daarvan bepleit. Er moest meer centralisatie in 't bedrijf komen, en die centralisatie moesten de veehouders zelf tot stand brengen. Wat baat echter de arbeid en de strijd van een enkeling, wanneer de groote massa werkeloos staan blijft. Immers niets. Zoo ook hier. Nog was de tijd niet gekomen, maar de coöperatieve bedrijfsvorm zou komen. De groote massa moest ook mee. Dit zou slechts blijken te zijn eene kwestie van tijd. Eerst zou een tijd lang de speculatieve bedrijfsvorm, die 't belang van den veehouder op den achtergrond stelt, op de voorgrond treden.

Door woord en geschrift was de fabriekmatige zuivelbereiding aangekondigd en voorbereid. Het jaar 1879 kwam. Een zeer belangrijk jaar voor de zuivelbereiding. In dit jaar werden de eerste centrifuge ingevoerd, die, hoe gebrekkig ook nog, het groot bedrijf mogelijk maakten. Dit bleef dan ook niet uit. In datzelfde jaar zagen wij dan ook een, drietal inrichtingen voor fabriekmatige zuivelbereiding verrijzen, nl. de zuivelfabriek *Freia* te **Veenwouden**, de kaasfabriek te **Waddinxveen** en de *Leeuwarder Melkinrichting*. De geest van ommekeer begon thans te heerschen.

In 1882 werd te **Harlingen** de *koninklijke Nederlandsche Maatschappij van Kaas- en Roomboterfabrieken* opgericht, Aanvankelijk verzezen te **Bolsward** en te **Sneek** fabrieken van deze Maatschappij, die later werden uitgebreid met die te **Oosterlittens**, **Wommels** en **Oudega**. Vanaf 1879 had in de provincie Friesland eene gestadige ontwikkeling plaats van de particuliere zuivelindustrie. Reeds spoedig was een groot gedeelte van de zuivelbereiding overgebracht naar de fabrieken. Friesland telde in 1890 reeds 29 groote speculatieve zuivelinrichtingen. De speculatieve bedrijfsvorm zou echter niet gerechtigd blijken te zijn, de welvaart van den boer op den duur te bestendigen. Het principe deugde niet. De verhouding tusschen den zuivelfabrikant en den veehouder miste elk deugdelijk grondbeginsel. Het zou zijn de coöperatieve bedrijfsvorm, reeds in 1875 door Jhr. Engelen bepleit, die de afdeeling zuivel voor den veehouder zou behandelen.

Vanuit Warga begon de Victorie. Hier hebben de boeren bewezen dat *zelf willen zelf kunnen* is. Hulde aan die veehouders, die in 1886, de practische pioniers waren van de zuivelcoöperatie. In Augustus van dit jaar vierde de coöperatieve stoomzuivelfabriek te Warga haar 25-jarig bestaan. De geheele Nederlandsche Coöperatieve Zuivelorganisatie heeft mede dien dag herdacht. Vanuit, Warga, begon de Victorie. Hierbij willen wij een enkel oogenblik stilstaan.

H. TH. DE BRUIN,
Directeur der Coöp. Stoomzuivelfabriek.
„De Eensgezindheid”.

St. Maartensbrug, Dec. 1911.

Wordt vervolgd dl-II.

De Coöperatieve Zuivelorganisatie II – Sco 1911-12-16

Vanuit Warga begon de Victorie. De coöperatieve stoomzuivelfabriek aldaar, vormt de eerste schakel van de machtige en krachtige, coöperatieve zuivelorganisatie van heden. Warga is begonnen, heeft moeite en strijd gehad, moeite en strijd, die steeds onafscheidelijk verbonden is aan zaken die den tijd eenigszins vooruitlopen. 1886. Dat jaar heeft ons gebracht een nieuw bedrijfssysteem voor de zuivelbereiding. Het was in de maand Februari van dat jaar, dat eenige veehouders onder Warga, voor de volledigheid laat ik hier de namen volgen, n.l.: Jan Joh. Kooistra, W. Schuurmans en S. Th. Zwart, eene vergadering van veehouders bijeen riepen, met als doel, om de wenschelijkheid van de oprichting eener gemeenschappelijke zuivelfabriek te bespreken.

Op deze vergadering waren slechts 6 veehouders aanwezig. Een week later werd opnieuw eene bijeenkomst gehouden. Deze bijeenkomsten hadden tengevolge, dat den 20sten Juni 1886 overeenkomstig de wettelijke voorschriften de acte van oprichting der Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Warga notarieel werd verleden. „23 Wargaster veehouders gaven hiermede en blijk van moed en goed inzicht dat thans na 25 jaren, onze bewondering wekt.” Zoo schreef het *Officieel Orgaan* van 21 Augustus van dit jaar.

„*It is mei sizzen net to dwaen*”, zegt een oud Friesch spreekwoord, d.w.z.: „Het is met zeggen alleen niet te doen.” Deze woorden brachten de Wargaster veehouders in toepassing. Geen woorden alleen, maar daden. Moed, volharding en wilskracht was er in die tijden voor noodig om een dergelijke zaak te ontwerpen. Maar moed, volharding en wilskracht bezield ook die stoere Friezen, die hun plan doorzetten, trots vooroordeel, trots tegenwerking, trots bespottung. Karakteristiek is de uitdrukking van een in 1887 afgetreden voorzitter, toen hij verklaarde, dat hij, ofschoon geen bestuurslid meer zijnde, bij dag of bij nacht altijd bereid zou zijn de belangen der vereeniging te behartigen.

Teleurstellingen, bij de oprichting en organisatie der vereeniging bleven niet uit. De oprichtingskosten bedroegen f 36.000 of f 9000 boven de begroting. Grooter was echter nog de teleurstelling, toen er maar pl.m. f 24.000 beschikbaar was. Dit geld was nog wel met zeer veel moeite verkregen in den vorm van eene obligatieleening. Met medewerking van Mr. P. A. Bergsma te Leeuwarden werd toen met toestemming, van de obligatiehouders eene hypothe-caire leening gesloten voor het ontbrekende bedrag en „Leiden was ontzet.”

Het spreekwoord zegt, dat het zwaar roeien is, tegen den stroom in. Dat ondervonden ook de Wargaster boeren. Wanneer wij schrijven 1886-1911, dan ligt daarin opgesloten een tijdperk van een kwart eeuw. Wij in den tegenwoordigen tijd kunnen ons niet voorstellen, hoe ideeën voor een kwart eeuw toegedaan, toch mogelijk waren. Met die ideeën van voor 25 jaren, die ideeën van stokstijf-conservatisme hadden de Wargaster boeren te kampen. Hierover zal ik enkele medeelingen doen, die ik ontleend heb aan het *Officieel Orgaan* van den *Federatieven Nederlandschen Zuivelbond (FNZ.)*. Den geachten lezer, die neer hiervan wil weten, verwijst ik naar genoemd blad van 21 Augustus 1911 en van 24 Juni en 1 Juli 1907.

De plannen der 23 Wargaster boeren gaven voor 25 jaren heel wat stof tot praten en aan sombere voorspellingen haperde het niet. Dat de onderneming eene totale mislukking zou worden stond naar veler meening vast.

De Wargaster fabriek zou een armhuis voor de boeren worden; de veefokkerij zou te gronde gaan, want geen buitenlander zou immers die *stoomkalveren* willen koopen. Erger nog; het huisgezin zou ontwricht worden; de boerinnen zouden, als ze niet meer belast waren met de

zorg voor de botermakerij, geen werk meer hebben! En ledigheid is des duivels oorkussen, liet de wijze profeet dan waarschuwend volgen.

Gelukkig hebben de ondernemende mannen van 1886 het oor niet naar deze ongeluksprofeten laten hangen en het tegenwoordige geslacht is er hen dankbaar voor.

Een enkele voorspelling is te merkwaardig om ze nu nog niet eens op te halen. In het Friesche Volksblad” van Juli 1886 is in eenige vervolgartikelen “Mijn Droom”geplaatst. De droomer dan, die, dit tusschen haakjes, verbazend amusant droomen kon, kwam op de Leeuwarder kermis terecht bij een tent, waarin de spullebaas, aan de hand van platen, een geschiedenis vertelde. Moeder de vrouw, zoonlief, en de dochter. Vroolijkten de voorstelling op en begeleidden de muzikale gedeelten van de voordracht:

La troela,, troela, troela la la la,
La troela,, troela, troela la la la,
La troela,, troela, troela la la la,
La troela,, troela, troela la la la,

En druk ik den knop, dan ziet men weldra
Een groot dorp, dat is War Warrega, ga
Men leeft er, 't is waar, genoeglijk en vrij
Zij zijn er, ja ja, zoo vrij, ja zoo vrij.

Met dit schoone vers begon het en dan volgde eene beschrijvende verklaring van de plaats: het boerenbedrijf zooals dat in de omgeving van Warga uitgeoefend werd. Het melken, het karnen, het boenen van emmers, aden en karn speelt zich op een boerderij af. Op een andere plaat werd het publiek in den „ongetiid” (hooiïng) gebracht. Elders gaat men weer theedrinken en al was het nu niet fleurig met den landbouw, honger werd er niet geleden. De kermisman zong tenminste den boer na:

Kom mannen, schik bij, toe schik je in 't rond!
Kom vlei je, tezaam in 't gras op den grond,
Schenk in dan, drink uit, pak aan maar, geen nood,
De mand is voorzien van spek en van brood.

De plaat bevat nog meer: we worden nog gebracht op een der bekende familiesamenkomsten na de hooiïng en krijgen tot besluit een bezoek aan de Leeuwarder kermis. Het geheel gaf den indruk van een gezond boerenbedrijf.

Het tweede Bedrijf.

Een nieuwe plaat kwam te voorschijn. Een groot gebouw stond op den voorgrond: Stoomboterfabriek van Warrega.

Het is feest vandaag in 't dorp - kermis.
De ouderwetsche harddraverij is afgeschaft.
Vandaag is het controle-wedstrijd.

De boeren hebben voor hun bedrijf een boekhouding ingevoerd en wie nu met staten en cijfers kan aantonen het meest uit de boerderij te hebben, gemaakt, krijgt een medaille en een eere-diploma. Na afloop van den wedstrijd groot vuurwerk, waarbij het dol toegaat.

In zijn dollejorum ziet de droomer een nieuwe plaat te voorschijn komen. Het feest is voorbij - de ellende van het nieuwe systeem is er. De kermisman vertelt:

Aan de boterfabriek ziet u, Dames en Heeren! dat hier opnieuw Warrega wordt voorgesteld, maar aan de veranderingen, die hier en daar hebben plaats gehad, zou men het dorp anders niet herkennen. Let op dezen boerenknecht, die in het land staat te „hekkelen” (kroozen?). Het schijnt wel, dat de jongeling aan den hekkel of dat de hekkel onder in de sloot aan den grond vast zit. De man, die bij hem staat, is zijn boer. Aan zijne houding kan men zien, dat hij kwaad is. Hij voegt zijn knecht toe. “Is mij dat ook hekkelen?” Toen ik daar ginder aankwam trok je al aan, dat stuk en nu' is 't er nog niet uit. Hoe komt, dat zoo, zeg!” „Ja, boer! ik kan niet meer. In het vierde jaar is het al, dat ik bij u woon. Wat gaf ik eerst om een handvol werk? wij hadden bij u een beste tafel. 's Middags kregen we een ferm stuk van eigen gemest spek, maar nu een sneedje Amerikaansch. Niet dat ik varkensvleesch veracht, o neen, ver van, dat! “Maar het stuk is zoo groot als een, rijksdaalder en zoo dik als een gulden. Aten we vroeger erwten, dan was er goed wat in gekookt en kon de lepel er in staan, maar nu drijft er hier en daar een oogje vet op en kan men ze ons met een trechter wel door de keel gieten. Op het brood hadden we vroeger een goed stuk kaas, dat we proeven konden, en uw spreekwoord was: och! we maken de kaas zelf; maar nu raspt; de vrouw er ons wat van dat Zwitsersche tuig op. Brij aten we, dat we konden er met de klompen over heen loopen, en nu? Ik moet je zeggen boer, ik weet niet meer hoe brij smaakt. Tot vervelens toe heb je wel met ons over die vervl..... boterfabriek gesproken, maar mijn krachten zijn er reeds door naar de maan, en gij boer, gaat er met uwe boerderij en geld even zoo goed aan, want.....” ”Hoor eens Jaap! ik wil van jou de waarheid niet hooren. Laat staan het werk, ik zal je je geld geven met zes weken daar boven en dan.....pak dadelijk op!” „t is goed, boer!”

Toen Jaap aan het inpakken was zong hij.... Kom ik zal u dit eens voorzingen: het is de wijze van: Lieve schipper haal mij over.

Lieve schipper, haal mij over,
Naar het gindsche dorpje heen;
'k Zal daar, hoop ik, werk weer vinden
En een goeden boer meteen.

Hier is 't kaas- en botermaken
Bij den, boer nu glad voorbij;
Maar ook brood met spek te eten
En des avonds dikke brij.

Wordt vervolgd dl-III

De Coöperatieve Zuivelorganisatie III. – SCo 1911-12-23

Onze geachte droomer, die, dit valt niet te ontkennen, blijken gaf van intellect, maar ook van geen goed inzicht, ging aldus verder, terwijl hij weer den spullebaas zijn platen, liet verklaren. Hier wijs ik u de werkplaats of het boenstap eener andere boerderij aan. Ook daar is niet meer rozegeur en maneschijn. De boerin zegt tegen hare dienstmeid, “Griet, maak wat voort: dan kunt ge straks het land wel ingaan, om de stekels te steken” De meid rijst overeind en antwoordt, terwijl ze van verbazing den boender in, de rechterhand achteruit houdt: „Vrouw! ik wil alles voor u doen wat een krasse boerenmeid moet doen, maar om stekels te steken, dat doe ik niet!” en zij begint te zingen:

Schrobben, boenen, schuren, melken
En des morgens vroeg uit 't bed,
Wrijven, poetsen, 's zomers zweeten,
'k Doe zulks met de grootste pret;

Maar naar 't land te stekels steken,
Daar bedank ik hart'lijk voor,
Geef mij dan mijn, geld maar liever
En, op slag ga 'k er van door.

Lieve schipper, haal mij over;
'k Moet bij die fabriek vandaan.
't Duurt niet lang meer of traanoogig
Kijkt hier elk dien schoorsteen aan.

Ja, Dames en Heeren! zoo komt het en moest het komen; maar ik zal u meer laten, zien. Er komt nog meer narigheid. We worden nog bij den winnaar van den controle-wedstrijd gebracht. Met medailles, diploma's en al, werkte hij zich in den put. Hij had zijn kasboek zoo goed voor den landheer opengelegd, dat deze hem geheel inslokte. Met het juk en de bollekorven op den rug zien wij den gewezen fikschen boer langs ons heen gaan. Het vee, dat op de platen afgebeeld was, droeg alle kenmerken van dien achteruitgang.

Holderdebolder gingen Warga en zijn bewoners naar beneden. Een lantaarnplaat brengt ons nog eens den puindijk van Warga op den besten Vrijdag van Leeuwarder kermis. Maar we zien geen kermisgasten, de gegoede boerenstand is verdwenen, en ook de gezeten handwerkslieden hebben het niet kunnen volhouden. Baas Kuiper heeft er eerst het loodje bij gelegd, maar ook de bakker is door den oven gevlogen de wagenmaker, de smid en ook de verver hebben het opgegeven en de vertoonen van al dit fraais eindigde, met den volgende treur-zang:

En daarom, ik zing dan ook voor het lest:
Geeft men zijn bestuur een ander te best.
Zij pakken u in, met huid en met haar,
Roep dan maar; aoh, ach! wat is het toch naar!
Dan helpt er geen klacht dan is er geen baat,
En vindt ge mijn prenten nu ook maar zóo, zóo,
„Denk dan: 't is een droom maar uit Waarega's goo.”

Dit geachte lezers, was de voorspelling in die dagen
Gelukkig is deze voorspelling geweest van een profeet, die bleek geen inzicht in de toekomst

te hebben. Zou, tengevolge van de fabriek, het geheele dorp, maar vooral de veehoudersstand ten onder gaan en in armoede vervallen, volgens deze voorstelling, de praktijk, die uitstekende leermeesteres heeft het tegendeel bewezen.

De geheele Nederlandsche coöperatieve zuivelorganisatie heeft den 24 Augustus van dit jaar datzelfde Warga kunnen zien als een nijver, welvarend dorp, dat trotsch is op hare in 1886 opgerichte coöperatieve zuivelfabriek. De Nederlandsche zuivelcoöperators, dit jaar in dat kleine Warga samengestroomd uit alle deelen van ons vaderland, hebben daar kunnen zien een fiksche kerngezond boerenbedrijf, een boerenstand, ofschoon sukkelende aan het overal heerschende mond- en klauwzeer onder hun rundvee, die een graad van welvarendheid heeft bereikt als nooit te voren. Zij hebben daar kunnen zien een boerenstand, krachtiger en ontwikkelder dan ooit, een boerenstand, die waardeert, de strijd en moeite, die hunne pioniers daar hebben gehad, die gevoelt, de dagen van kommer en van verdriet, die aan de oprichting in 1886 waren verbonden. De mannen van 1886 hebben goed gezien, den weg dien zij insloegen, was de weg van den vooruitgang. Dien weg zegen zij voor zich liggen, open, gereed om betreden te worden.

Het eerste schaap moest nog over den dam. Welnu, dat hebben zij aangedurfd. „Alle begin is moeilijk.” Die spreuk hebben zij daar in vollen zwaarte ervaren. Moedig echter hebben zij de moeilijkheden onder de oogen gezien, en vooral de bestuursleden hebben groote volharding betoond en ze wisten hun medeleden te overtuigen, dat men vooruit moest.

Sympathiek werd de oprichting van de eerste coöperatieve zuivelfabriek in Nederland niet begroet. Dit hebben wij kunnen zien aan de voorspellingen van den droomenden dichter. „Droomen is bedrog”, dat is ook hier gebleken. Waar de verwachtingen in den vorm van een droom aan u zijn blootgelegd, wil ik u de uitkomsten geven in den vorm van cijfers. De Practijk is onze beste leermeesteres. Laten wij daarom de practijk te hulp roepen en de uitkomsten van die eerste coöperatieve zuivelfabriek doen spreken, om de sombere voorspellingen te logenstraffen. Deze cijfers zijn ontleend aan de jaarverslagen van genoemde fabriek.

De ontwikkeling der Coöp. Stoomzuivelfabriek te Warga

		Verwerkt K.G. melk	Prijs per K.G.
13 mrt.1887-	12 mei 1887	553.356	2.73
Boekjaar	1887-1888	2.684.195	3.77
„	1888-1889	2.824.517	3.59
„	1889-1890	2.711.187	3.58
„	1890-1891	2.993.269	3.62
„	1891-1892	2.956.533	3.95
„	1892-1893	3.905.406	3.97
„	1893-1894	3.904.443	4.04
„	1894-1895	3.729.645	3.34
„	1895-1896	3.790.937	3.70
„	1896-1897	4.101.591	3.85

„	1897-1898	4.469.073	3.79
„	1898-1899	5.253.640	3.85
„	1899-1900	5.431.724	4.34
„	1900-1901	5.352.539	4.36
„	1901-1902	4.950.454	4.19
„	1902-1903	5.628.910	4.46
„	1903-1904	5.514.878	4.25
„	1904-1905	5.386.836	4.31
„	1905-1906	4.699.581	4.48
„	1906-1907	4.914.300	4.74
„	1907-1908	5.084.123	4.63
„	1908-1909	5.225.524	4.65
„	1909-1910	4.939.483	5.13
„	1910-1911	4.907.219	5.04

In de jaren 1887-1893 werd in Juni, Juli en Aug., resp. 40 – 30 en 10 pct. gezuurde ondermelk terug gegeven.

Uitvoerig hebben wij stil gestaan bij de oprichting van de fabriek te Warga. In een volgend artikel zullen wij tot ons onderwerp terugkeeren. Den lezer vergeve mij, de uitweiding over bovenstaande fabriek. Het doet soms zoo goed eens een wijle te rusten en eens achterom te kijken. Vaak blijft men dan te lang rusten.

Wordt vervolgd dl-IV

De Coöperatieve Zuivelorganisatie IV. – SCo 1911-12-30

Door Warga had dus de coöperatieve bedrijfsvorm in ons land zijne intrede gedaan. Dit was de eerste Nederlandsche coöperatieve fabriek, waarnaast stonden 12 zuivelfabrieken op niet-coöperatieven grondslag. Meerdere plaatsen volgden spoedig het voorbeeld van Warga. In 1887 volgde **Tjummarmum**, in 1888 **Achlum**, **Stiens** en **Irnsom**. In 1891 deed door de oprichting eener coöperatieve zuivelfabriek te **Didam** de zuivelcoöperatie hare intocht in Gelderland. Limburg volgde in 1892 door de oprichting van dergelijke fabriek te **Tungelroy**, **Meijel** enz. In 1893 volgde ook Noord-Brabant. Daar werd den 1sten Mei van genoemd jaar de eerste coöp.-zuivelfabriek te **Liessel** geopend. De coöperatieve-zuivelbereiding had nu langzamerhand in alle provincies voet aan wal gezet. Reeds in 1895 bedroeg het aantal coöperatieve-stoomzuivelfabrieken 80. Hiernaast waren toen 148 niet-coöperatieve-stoomzuivelfabrieken.

De coöperatieve bedrijfsvorm heeft zich in enkele jaren zeer krachtig ontwikkeld en heeft in de meeste provincies de particuliere vorm overvleugeld. Volgens in 1903 door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid gepubliceerd overzicht, bestonden toen in ons land 934 zuivelfabrieken, waarvan 705 coöperatieve fabrieken en 229 niet-coöperatieve. Deze fabrieken waren als volgt verdeeld:

	Coöperatief	Speculatief
Friesland	83	46
Groningen	45	4
Drenthe	88	14
Overijssel	39	38
Gelderland	57	33
Utrecht	10	30
Noord-Holland	5	27
Zuid-Holland	10	30
Zeeland	6	9
Noord-Brabant	184	8
Limburg	184	11
	705	229

Deze cijfers wijzen de richting aan die de strijd heeft genomen. In een kleine twintig jaar heeft de coöperatieve zuivelorganisatie een hooge vlucht genomen. Dit is niet zonder strijd gegaan. Warm is de strijd geweest die de coöperatie vaak had te voeren tegen hare stiefmoeder de speculatie.

Warm was vaak de strijd, want met invloed en ontzag trachtte men den opbruisenden storm, die steeds voorwaarts drong te keer. Doch de coöperatie was niet meer te keer. De speculatieve bedrijfsform had door zijn geheelen opzet zijn geheele inrichting de komst der coöperatie noodzakelijk gemaakt. De inrichting der speculatieve bedrijfsvorm, de opzet daarvan zijn basis, was zoodanig, dat de bestaanszekerheid van den veehouder werd bedreigd.

Moet aan den speculatieven bedrijfsvorm de eer worden toegekend de zuivelbereiding in fabriekmatige banen geschoven te hebben, dit alles neemt niet weg, dat zijn vorm gedoemd is onder te gaan. Het gezond verstand van den veehouder, zal niet kunnen toelaten dat hij gaat loopen in het gareel van fabrieken, wier opzet het is, zooveel mogelijk winst te behalen uit

een afdeeling van zijn bedrijf. Immers wie zal het durven ontkennen, dat de grondbeginsel van de speculatieve bedrijfsform louter winstbejag is?

Jammer, treurig jammer is het nog maar, dat er steeds nog veehouders zijn. Die door vooroordelen door conservatisme, door 't niet gebruiken van hun hersenen, of wat dan ook, zich niet werpen in den strijd der coöperatie, die niet gevoelen de moreele en de stoffelijke verplichting, die op hen rust, die coöperatieve bedrijfsvorm te steunen en te versterken.

Stellen wij ons eens eene enkel oogenblik voor, dat de coöperatieve bedrijfsvorm niet was ontstaan. Het geheele veld was dan betrokken geworden door de speculatieve inrichtingen. Dan was de tijd gekomen, dat de boer, niet meer toegerust zijnde, met kennis en werktuigen, om terug te grijpen naar het voorvaderlijk bedrijf – de productie op de boerderij – overgeleverd was geworden aan de genade of ongenade van den speculant. Dan was de tijd gekomen, dat hij geketend zat in banden, die door hem zelf waren toegehaald. Dit begrip vooral moeten onze veehouders zich duidelijk voorstellen.

Voorstellen moeten zij zich, dat het de coöperatie is geweest, die hen heeft behoed voor een verdwalen in den leeuwenkuil der speculatie. Dit is de moreele betekenis van de coöperatie. Zij heeft de macht der speculatie getemperd en overvleugeld en dwingt de nog bestaande speculatieve fabrieken aan de veehouders een rechtmatiger deel d'ér opbrengst van de producten uit te betalen.

Hierop komen in een volgend artikel terug.

Niet kunnen vinden in Schager Courant
(Via Alkmaars [www. archief](http://www.archief.nl))

De coöperatieve Zuivelorganisatie.

Alvorens wij overgaan de beteekenis en den omvang van de coöperatieve zuivelorganisatie te bespreken, is het noodig een enkel oogenblik stil te staan om het proces, waaruit die organisatie is voortgesproten, eens van naderbij te zien.

Zeer zeker hebben wij zelden de gelegenheid, een wordingsproces, zich zoo te zien ontwikkelen, als dit het geval is met de zuivelbereiding in een betrekkelijk zeer klein tijdsverloop. In dezen tak van bedrijf is in de laatste jaren een bijna algeheele ommekeer gekomen. In een tijdsverloop van ruim een kwart eeuw is de zuivelbereiding van de boerderij naar de fabrieken verplaatst. Ongetwijfeld hebben de omstandigheden, voortvloeiende uit zeer verschillende oorzaken, hieraan medegewerkt. De ontwikkeling van dit proces zou anders niet zulk eene snelle vaart hebben genomen.

De Nederlandsche boter, vooral de Friesche, heeft reeds van oudsher eene zeer voornamelijk plaats ingenomen op de wereldmarkt, met name op de Engelsche markt. De aloude roem die ons product op de buitenlandsche markten droeg, begon omstreeks 1840 aanmerkelijk te tanen. De achteruitgang van de kwaliteit der producten, veroorzaakt door knoeierijen in het niet op pail houden van de zuivelbereiding, moest noodwendig ten gevolge hebben dat onze positie op de wereldmarkt werd verzwakt. Vooral het eerste, n.l. de knoeierijen namen langzamerhand een grooten omvang aan. In 1872 bedroeg de uitvoer van Friesche boter naar Engeland pl.m. 2.400.000 K.G., waarvan pl.m. 900.000 K.G. vervalscht was, dus 37½ pct. Deze cijfers geven ons een treurig beeld van den toestand in die jaren en het kon niet anders of onze plaats op de wereldmarkt moest verminderen. Als het kalf verdronken is, dempt men den put, zegt het spreekwoord. Zoo ook hier. Toen door eigen schuld onze positie op de buitenlandsche markten erg was verzwakt en aan naburige landen de gelegenheid gegeven was ons product op die markten op den achtergrond te plaatsen, begon men naar verbetering uit te zien. De slechte toestand liet zich echter niet eerder gevoelen, dan eenige jaren na 1872, toen de boterprijzen aanmerkelijk terug liepen. Toen pas begon men de malaise, die reeds lang had bestaan, te gevoelen.

In 1878 meenden de leden van de Friesche Maatschappij van Landbouw iets te moeten doen om verbetering in den onhoudbaren toestand te brengen. Deze vaardigden n.l. in dat jaar eene commissie van 3 leden, bestaande uit de heeren Jhr. Van Beyma thoe Kingma, H. F. Pasma en P. C. Walma, af naar Denemarken, teneinde aldaar de zuivelbereiding te bestudeeren en deze studie dienstbaar te maken aan de belangen van den Frieschen boer. Dit besluit, voortkomende uit den boezem der Friesche Maatschappij van Landbouw, dus uit den boezem der boeren zelf, was een zeer verblijdend verschijnsel. Immers de boeren toonden hier mede, verandering te willen brengen in den onhoudbaren toestand. Zij toonden zelf te willen. Dit zelf willen zou later blijken te zijn een zelf kunnen. Jammer alleen was 't nog, dat er juist eene malaise moest zijn, om de veehouders in eene andere richting te voeren.

In Juli 1878 keerde de reeds genoemde commissie terug van hun reis en bracht haar rapport uit. Dit rapport had tot conclusie dat de Denen ons verre vooruit waren met de zuivelbereiding, dat de kwaliteit der Nederlandsche boter ver achter stond bij die der Deensche. Men werkte hier door in oude sleur. Dit moest veranderd worden. De zuivelbereiding moest meer in methodische banen worden geleid.

Het onverklaarbaar conservatisme, om steeds door te gaan in oude sleur, om steeds 't zelfde te doen wat vader, grootvader en overgrootvader deden, om zich niet aan te passen aan de eischen des tijds, dat conservatisme speelde den veehouder groote parten, dat conservatisme moest verdwijnen. Veehouders uit den tegenwoordigen tijd, bedekt dat goed. Een dergelijk conservatisme heerscht nog heden ten dage. Nog heden ten dage stuit men vaak op een dergelijk onbegrijpelijk conservatisme, bij den strijd, die de coöperatieve zuivelorganisatie voert, om de bestaanszekerheid der veehouders te verhoogen. Deze verzuiching loopt onze besprekingen eenigszins vooruit. Keeren wij daarom tot ons rapport terug. Het rapport wees ons de richting aan, die moest worden ingeslagen teneinde verbeteringen in de slechte toestan-

den hier te lande aan te brengen. De Provinciale Staten van Friesland begonnen nu ook mede te werken. Zij kenden in 1880 aan de Friesche Maatschappij van Landbouw eene subsidie van f 2000 toe, teneinde daardoor de kennis der zuivelbereiding te bevorderen. De genoemde Maatschappij stelde het volgende jaar een Deen aan, die de Friesche boerinnen in de zuivelbereiding onderriette. Deze stap bevestigde de behoefte aan eene betere opleiding en eene meer stelselmatige werkwijze. Reeds na het rapport der Commissie in 1878 had de heer J. Rinke, Borger in eene brochure er op gewezen, dat de zuivelbereiding eerst in goede banen werd geleid door eene meer stelselmatige werkwijze m.a.w. door ze van de boerderij naar fabrieken over te brengen. Dit was niet de eerste klank in die richting.

Reeds in 1875 had Jhr. D. O. Engelen het nut van den coöperatieven bedrijfsvorm betoogd en de groote voordeelen daarvan bepleit. Er moest meer centralisatie in 't bedrijf komen, en die centralisatie moesten de veehouders zelf tot stand brengen. Wat baat echter de arbeid en de strijd van een enkeling, wanneer de groote massa werkeloos staan blijft. Immers niets. Zoo ook hier. Nog was de tijd niet gekomen, maar de coöperatieve bedrijfsvorm zou komen. De groote massa moest ook mee. Dit zou slechts blijken te zijn eene kwestie van tijd. Eerst zou een tijdlang de speculatieve bedrijfsvorm, die 't belang van den veehouder op den achtergrond stelt, op den voorgrond treden.

Door woord en geschrift was de fabriekmatige zuivelbereiding aangekondigd en voorbereid. Het jaar 1879 kwam. Een zeer belangrijk jaar voor de zuivelbereiding. In dit jaar werden de eerste centrifuges ingevoerd, die, hoe gebrekkig ook nog, het groot bedrijf mogelijk maakten. Dit bleef dan ook niet uit. In datzelfde jaar zagen wij dan ook een drietal inrichtingen voor fabriekmatige zuivelbereiding vrijkomen, n.l. de zuivelfabriek Frela te Veerwoude, de kaasfabriek te Waddinxveen en de Leeuwarder Melkinrichting. De geest van ommekeer begon thans te heerschen. In 1882 werd te Harlingen de koninklijke Nederlandsche Maatschappij van Kaas- en Roomboterfabrieken opgericht. Aanvankelijk verzezen te Bolsward en te Sneek fabrieken van deze Maatschappij, die later werden uitgebreid met die te Oosterlittens, Wommels en Oudega. Vanaf 1879 had in de provincie Friesland eene gestadige ontwikkeling plaats van de particuliere zuivelindustrie. Reeds spoedig was een groot gedeelte van de zuivelbereiding overgebracht naar de fabrieken. Friesland telde in 1890 reeds 29 groote speculatieve zuivelinrichtingen. De speculatieve bedrijfsvorm zou echter niet gerechtigd blijken te zijn, de welvaart van den boer op den duur te bestendigen. Het principe deugde niet. De verhouding tusschen den zuivelfabrikant en den veehouder miste elk deugdelijk grondbeginsel. Het zou zijn de coöperatieve bedrijfsvorm, reeds in 1875 door Jhr. Engelen bepleit, die de afdeling zuivel voor den veehouder zou behandelen.

Vanuit Warga begon de Victorie. Hier hebben de boeren bewezen dat zelf willen zelf kunnen is. Hulde aan die veehouders, die in 1886, de praktische pioniers waren van de zuivelcoöperatie. In Augustus van dit jaar vierde de coöperatieve stoomzuivelfabriek te Warga haar 25-jarig bestaan. De geheele Nederlandsche Coöperatieve Zuivelorganisatie heeft mede dien dag herdacht. Vanuit Warga begon de Victorie. Hierbij willen wij een enkel oogenblik stilstaan.

H. TH. DE BRUIN,
Directeur der Coöp. Stoomzuivelfabr.
„De Eensgezindheid”.

St. Maartensbrug, Dec. 1911.

Wordt vervolgd.

vertelde mij daarvan..."

"Wij hebben vier gevallen van kroep deze week gehad", zei zuster Elisabeth zacht. En zij wees op een ledig bedje aan het eind van de rij.

"Hij heeft het zoo benauwd gehad, vóór het zoover was dat hij heenging!" mompelde zij met heesche, bedroefde stem — "Leg het kind maar op de bakertafel. Ik zal het zoo dadelijk inschrijven in het boek", voegde zij er op onverschilligen toon bij.

R. Ct.

De Coöperatieve Zuivelorganisatie.

II.

Vanuit Warga begon de Victorie. De coöperatieve stoomzuivelfabriek aldaar, vormt de eerste schakel van de machtige en krachtige coöperatieve zuivelorganisatie van heden. Warga is begonnen, heeft moeite en strijd gehad, moete en strijd, die steeds onafscheidelijk verbonden is aan zaken die den tijd tenigszins vooruithoopen. 1886. Dat jaar heeft ons gebracht een nieuw bedrijfssysteem voor de zuivelbereiding. Het was in de maand Februari van dat jaar, dat eenige veehouders onder Warga, voor de volledigheid laat ik hier de namen volgen, n.l.: Jan Joh. Kooistra, W. Schuurmans en S. Th. Zwart, eene vergadering van veehouders bijeen riepen, met het doel, om de wenschelijkheid van de oprichting eener gemeenschappelijke zuivelfabriek te bespreken.

Op deze vergadering waren slechts 6 veehouders aanwezig. Een week later werd opnieuw eene bijeenkomst gehouden. Deze bijeenkomsten hadden tengevolge, dat den 20sten Juni 1886 overeenkomstig de wettelijke voorschriften de acte van oprichting der Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Warga notarieel werd verleden. "23 Wargaster veehouders gaven hiermede een blijk van moed en goed inzicht, dat thans na 25 jaren, onze bewondering wekt." Zoo schreef het Officieel Organ van 21 Augustus van dit jaar.

"It is mei sizen net to dwaen", zegt een oud Friesch spreekwoord, d.v.z.: "Het is niet zeggen alleen niet te doen." Deze woorden brachten de Wargaster veehouders in toepassing. Geen woorden alleen, maar daden. Moed, volharding en wilskracht was er in die tijden voor noodig om een dergelijke zaak te ontwerpen. Maar moed, volharding en wilskracht bezielden ook die stoere Friezen, die hun plan doorzetten, trots vooroordeel, trots tegenwerking, trots bespotting. Karakteristiek is de uitdrukking van een in 1887 afgetreden voorzitter, toen hij verklaarde, dat hij, ofschoon geen bestuurslid meer zijnde, bij dag of bij nacht altijd bereid zou zijn de belangen der vereeniging te behartigen."

Teleurstellingen, bij de oprichting en organisatie der vereeniging bleven niet uit. De oprichtingskosten bedroegen f 36000 of f 9000 boven de begroting. Grooter was echter nog de teleurstelling, toen er maar pl.m. f 24000 beschikbaar was. Dit geld was nog wel met zeer veel moeite verkregen in den vorm van eene obligatieleening. Met medewerking van Mr. P. A. Bergsma te Leeuwarden werd toen het toestemming van de obligatiehouders eene hypothecaire leening gesloten voor het ontbrekende bedrag en „Leiden was ontzet."

Het spreekwoord zegt, dat het zwaar roeien is, tegen den stroom in. Dat ondervonden ook de Wargaster boeren. Wanneer wij schrijven 1886—1911, dan ligt daarin opgesloten een tijdperk van een kwart eeuw. Wij in den tegenwoordigen tijd kunnen ons niet voorstellen, hoe ideeën voor een kwart eeuw toegedaan, toch mogelijk waren. Met die ideeën van voor 25 jaren, die ideeën van stokstijf-conservatisme hadden de Wargaster-boeren te kampen. Hierover zal ik enkele mededeelingen doen, die ik ontleend heb aan het Officieel Organ van den Federatieven Nederlandschen Zuivelbond. Den geachten lezer, die meer hiervan wil weten, verwijs ik naar genoemd blad van 21 Augustus 1911 en van 24 Juni en 1 Juli 1907.

De plannen der 23 Wargaster boeren gaven voor 25 jaren heel wat stof tot praten en aan sombere voorspellingen haperde het niet. Dat de onderneming eene totale mislukking zou worden stond naar veler meening vast.

De Wargaster fabriek zou een armhuis voor de boeren worden, de vee fokkerij zou te gronde gaan, want geen buitenlander zou immers die stoomkalveren willen koopen. Erger nog, het huisgezin zou ontwricht worden, de boerinnen zouden, als zo niet meer belast waren met de zorg voor de botermakerij, geen werk meer hebben! En ledigheid is des duivels oorkussen, liet de wijze profet dan waarschuwend volgen.

Gelukkig hebben de ondernemende mannen van 1886 het oor niet naar deze ongeluksprofeten laten hangen en het tegenwoordige geslacht is er hen dankbaar voor. Een enkele voorspelling is te merkwaardig om ze nu nog niet eens op te halen. In het „Friesch Volksblad" van Juli 1886 is in eenige vervolgorikels „Mijn Droom" geplaatst. De droomer dan, die, dit tusschen haakjes, verbaasd amusant droomen kon, kwam op de Leeuwarder kermis terecht bij een tent, waarin de spullebaas, aan de hand van platen, een geschiedenis vertelde. Moeder de vrouw, zoonlief, en de dochter, vroolijkten de voorstelling op en begeleidden de muzikale gedeelten van de voordracht:

La troela, troela, troela la la la,

La troela, troela, troela la la la,

La troela, troela, troela la la la,

La troela, troela, troela la la la,

En druk ik den knop, dan ziet men weldra

Een groot dorp, dat is War Warrega, ga;
Men leeft er, 't is waar, genoeglijk en vrij,
Zij zijn er, ja ja, zoo vrij, ja zoo vrij,

Met dit schoone vers begon het, en dan volgde eene beschrijvende verklaring van de plaats: het boerenbedrijf zooals dat in de omgeving van Warga uitgeoefend werd. Het melken, het karnen, het boenen van emmers, aden en karn speelt zich op een boerderij af. Op een andere plaat werd het publiek in den „ongetijd" (hoofting) gebracht. Elders gaat men weer theedrinken en al was het nu niet fleurig met den landbouw, honger werd er niet geleden. De kermisman zong tenminste den boer na:

Kom mannen, schik bij, toe schik je in 't rond!
Kom vleij je, tezaam in 't gras op den grond,
Schenk in dan, drink uit, pak aan maar, geen nood,
De mand is voorzien van spek en van brood.

D. plaat, bevat nog meer: we worden nog gebracht op een der bekende familiesamenkomsten na de hoofting en krijgen tot besluit een bezoek aan de Leeuwarder kermis. Het geheel gaf den indruk van een gezond boerenbedrijf.

Het tweede Bedrijf.

Een nieuwe plaat kwam te voorschijn. Een groot gebouw stond op den voorgrond: Stoomboterfabriek van Warrega.

Het is feest vandaag in 't dorp — kermis.

De ouderwetsche harddraverij is afgeschaft.

Vandaag is het controle-wedstrijd. De boeren hebben voor hun bedrijf een boekhouding ingevoerd en wie nu met staten en cijfers kan aantoonen het reest uit de boerderij te hebben gemaakt, krijgt een medaille en een eerediploma. Na afloop van den wedstrijd groot vuurwerk, waarbij het dol toe gaat.

In zijn dolle jorum ziet de droomer een nieuwe plaat te voorschijn komen. Het feest is voorbij — de elende van het nieuwe systeem is er. De kermisman vertelt:

Aan de boterfabriek ziet u, Dames en Heeren! dat hier opnieuw Warrega wordt voorgesteld, maar aan de veranderingen, die hier en daar hebben plaats gehad, zou men het dorp anders niet herkennen. Let op dezen boerenknecht, die in het land staat te „hekkelen" (kroozen?). Het schijnt wel, dat de jongeling aan den hekkel of dat de hekkel onder in de sloot aan den grond vast zit. De man, die bij hem staat, is zijn boer. Aan zijne houding kan men zien, dat hij kwaad is. Hij voegt zijn knecht toe: „Is mij dat ook hekkelen?" Toen ik daar ginder aankam trok je al aan dat stuk en nu is 't er nog niet uit. Hoe komt dat zoo, zeg!" „Ja, boer! ik kan niet meer. In het vierde jaar is het al, dat ik bij u woon. Wat gaf ik eerst om een handvol werk? wij hadden bij u een beste tafel. 's Middags kregen we een ferm stuk van eigen gemest spek, maar nu een sneetje Amerikaansch. Niet dat ik varkensvleesch veracht, o neen, ver van dat! Maar het stuk is zoo groot als een rijkedaalder en zoo dik als een gulden. Aten we vroeger erwten, dan was er goed wat in bekookt en kon de lepel er in staan, maar nu drijft er hier en daar een oogje vet op en kan men ze ons met een trechter wel door de keel gieten. Op het brood hadden we vroeger een goed stuk kaas, dat we proeven konden, en uw spreekwoord was: och! we maken de kaas zelf; maar nu raspt de vrouw er ons wat van dat Zwitsersche tuig op. Brij aten we, dat we konden er met de klompen over heen loopen, en nu? Ik moet je zeggen boer, ik weet niet meer hoe brij smaakt. Tot vervelens toe heb je wel met ons over die vervl..... boterfabriek gesproken, maar mijn krachten zijn er reeds door naar de maan, en gij boer, gaat er met uwe boerderij en geld even zoo goed aan, want....." „Hoor eens Jaap! ik wil van jou de waarheid niet hooren. Laat staan het werk, ik zal je je geld geven met zes weken daarboven en dan..... pak dadelijk op!" „'t Is goed, boer!"

Toen Jaap aan het inpakken was, zong hij... Kom, ik zal u dit eens voorzingen: het is de wijze van: Lieve schipper haal mij over.

Lieve schipper, haal mij over,
Naar het gindsche dorpje heen;
'k Zal daar, hoop ik, werk weer vinden
En een goeden boer meteen.

Hier is 't kaas- en botermaken
Bij den boer nu glad voorbij;
Maar ook brood met spek te eten
En des avonds dikke brij.

H. TH. DE BRUIN.
Sint Maartensbrug, December 1911.
Wordt vervolgd.

De Coöperatieve Zuivelorganisatie.

III.

Onze geachte droomer, die, dit valt niet te ontkennen, blijken gaf van intellect, maar ook van geen goed inzicht, ging aldus verder, terwijl hij weer den spullebaas zijn platen liet verklaren.

Hier wijs ik u de werkplaats of het boenstap eener andere boerderij aan. Ook daar is niet meer rozegeur en maneschijn. De boerin zegt tegen hare dienstmeid, „Griet, maak wat voort: dan kunt ge straks het land wel ingaan, om de stekels te steken.” De meid rijst overeind en antwoordt, terwijl ze van verbazing den boender in de rechterhand achteruithoudt: „Vrouw! ik wil alles voor u doen, wat een krasse boerenmeid moet doen, maar om stekels te steken, dat doe ik niet!” en zij begint te zingen:

Schrobben, boenen, schuren, melken
En des morgens vroeg uit 't bed,
Wrijven, poetsen, 's zomers zweeten,
'k Doe zulks met de grootste pret;

Maar naar 't land te stekel-steken,
Daar bedank ik hart'lijk voor,
Geef mij dan mijn geld maar liever
En op slag ga 'k er van door.

Lieve schipper, haal mij over;
'k Moet bij die fabriek vandaan.
't Duurt niet lang meer of traanoogig
Kijkt hier elk dien schoorsteen aan.

Ja, Dames en Heeren! zoo komt het en moest het komen; maar ik zal u meer laten zien. Er komt nog meer narigheid. We worden nog bij den winnaar van den controle-wedstrijd gebracht. Met medailles, diploma's en al, werkte hij zich in den put. Hij had zijn kasboek zoo goed voor den landheer opgelegd, dat deze hem geheel inslokte. Met het juk en de bollekorven op den rug zien wij den gewezen fikschen boer langs ons heen gaan. Het vee, dat op de platen afgebeeld was, droeg alle kenmerken van dien achteruitgang.

Holderdebolder gingen Warga en zijn bewoners naar beneden. Een lantaarnplaat brengt ons nog eens op den puindijk van Warga op den besten Vrijdag van Leeuwarder kermis. Maar we zien geen kermisgasten, de gegoede boerenstand is verdwenen, en ook de gezeten handwerkslieden hebben het niet kunnen volhouden. Baas Kuiper heeft er eerst het loodje bij gelegd, maar ook de bakker is door den oven gevlogen, de wagenmaker, de smid en ook de verver hebben het opgegeven en de vertooner van al dit fraais eindigde met den volgende treurzang:

En daarom, ik zing dan ook voor het lest:
Geeft men zijn bestuur een ander te best.
Zij pakken u in, met huid en met haar,
Roep dan maar; ach, ach! wat is het toch naar!
Dan helpt er geen klacht, dan is er geen baat,
En vindt ge mijn prenten nu ook maar zó, zó,
„Denk dan: 't is een droom maar uit Warrega's
goo.”

goo.”

Dit geachte lezers, was de voorspelling in die dagen. Gelukkig is deze voorspelling geweest van een profeet, die bleek geen inzicht in de toekomst te hebben. Zou, tengevolge van de fabriek, het geheele dorp, maar vooral de veehoudersstand ten onder gaan en in armoede vervallen, volgens deze voorstelling, de practijk, die uitstekende leermeesteres heeft het tegendeel bewezen. De geheele Nederlandsche coöperatieve zuivelorganisatie heeft den 24 Augustus van dit jaar datzelfde Warga kunnen zien, als een nijver, welvarend dorp, dat trotsch is op hare in 1886 opgerichte coöperatieve zuivelfabriek. De Nederlandsche zuivelcoöperators, dit jaar in dat kleine Warga samengestroomd uit alle deelen van ons vaderland, hebben daar kunnen zien een fiksche kerngezond boerenbedrijf, een boerenstand, ofschoon sukkelende aan het overal heerschende mond- en klauwzeer onder hun rundvee, die een graad van welvarendheid heeft bereikt als nooit te voren. Zij hebben daar kunnen zien een boerenstand, krachtiger en ontwikkelder dan ooit, een boerenstand, die waardeert, de strijd en moeite, die hunne pioniers daar hebben gehad, die gevoelt, de dagen van kommer en van verdriet, die aan de oprichting in 1886 waren verbonden. De mannen van 1886 hebben goed gezien, den weg dien zij insloegen, was de weg van den vooruitgang. Dien weg zagen zij voor zich liggen, open, gereed om betreden te worden.

Het eerste schaap moest nog over den dam. Welnu, dat hebben zij aangedurfd. „Alle begin is moeilijk.” Die spreuk hebben zij daar in vollen zwaarte ervaren. Moedig echter hebben zij de moeilijkheden onder de oogen gezien, en vooral de bestuursleden hebben groote volharding betoond en ze wisten hun medeleden te overtuigen, dat men vooruit moest.

Sympathiek werd de oprichting van de eerste coöperatieve zuivelfabriek in Nederland niet begroet. Dit hebben wij kunnen zien aan de voorspellingen van den droomenden dichter. „Droomen is bedrog”, dat is ook hier gebleken. Waar de verwachtingen in den vorm van een droom aan u zijn blootgelegd, wil ik u de uitkomsten geven in den vorm van cijfers. De practijk is onze beste leermeesteres. Laten wij daarom de practijk te hulp roepen en de uitkomsten van die eerste coöperatieve zuivelfabriek „doen” spreken, om de sombere voorspellingen te logenstraffen. Deze cijfers zijn ontleend aan de jaarverslagen van genoemde fabriek.

De ontwikkeling der Coöp. Stoomzuivelfabriek te Warga.

13 Mrt. 1887—12 Mei 1887	K.G. melk	pr. p. K.G.
Boekjaar 1887—1888	553356	2.73
1887—1888	2684195	3.77
1888—1889	2824517	3.59
1889—1890	2711187	3.58
1890—1891	2993269	3.62
1891—1892	2956533	3.95
1892—1893	3505406	3.97
1893—1894	3904443	4.04
1894—1895	3729645	3.34
1895—1896	3790937	3.70
1896—1897	4101591	3.85
1897—1898	4469073	3.79
1898—1899	5253640	3.85
1899—1900	5431724	4.34
1900—1901	5352539	4.36
1901—1902	4950454	4.49
1902—1903	5628910	4.46
1903—1904	5514878	4.25
1904—1905	5386836	4.31
1905—1906	4699581	4.48
1906—1907	4914300	4.74
1907—1908	5084123	4.63
1908—1909	5225524	4.65
1909—1910	4939483	5.13
1910—1911	4907219	5.04

In de jaren 1887—1893 werd in Juni, Juli en Aug., resp. 40—30 en 10 pct. gezuurde ondermelk teruggegeven.

Uitvoerig hebben wij stil gestaan bij de oprichting van de fabriek te Warga. In een volgend artikel zullen wij tot ons onderwerp terugkeeren. Den lezer vergeve mij, de uitweiding over bovenstaande fabriek. Het doet soms zoo goed eens een wijle te rusten en eens achterom te kijken. Vaak blijft men dan te lang rusten.

H. TH. DE BRUIN.

St. Maartensbrug, December 1911.

De Coöperatieve Zuivelorganisatie.

IV.

Door Warga had dus de coöperatieve-bedrijfsvorm in ons land zijne intrede gedaan. Dit was de eerste Nederlandsche coöperatieve fabriek, waarnaast stonden 12 zuivelfabrieken op niet-coöperatieven grondslag. Meerdere plaatsen volgden spoedig het voorbeeld van Warga. In 1887 volgde Tjummarrum, in 1888 Acklum, Stiens en Irnsum. In 1891 deed door de oprichting eener coöperatieve zuivelfabriek te Didam de zuivelcoöperatie hare intocht in Gelderland. Limburg volgde in 1892 door de oprichting van dergelijke fabrieken te Tungeley, Meijel enz. In 1893 volgde ook Noord-Brabant. Daar werd den 1sten Mei van genoemd jaar de eerste coöp.-zuivelfabriek te Liessel geopend. De coöperatieve-zuivelbereiding had nu langzamerhand in alle provincies voet aan wal 'gezet. Reeds in 1895 bedroeg het aantal coöperatieve-stoomzuivelfabrieken 80. Hiernaast waren toen 148 niet-coöperatieve-stoomzuivelfabrieken.

De coöperatieve bedrijfsvorm heeft zich in enkele jaren zeer krachtig ontwikkeld en heeft in de meeste provincies de speculatieve vorm overvleugeld. Volgens een in 1903 door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid gepubliceerd overzicht, bestonden toen in ons land 934 zuivelfabrieken, waarvan 705 coöperatieve fabrieken en 229 niet-coöperatieve. Deze fabrieken waren als volgt verdeeld:

	Coöperatieve.	Speculatieve.
Limburg	184	11
Noord-Brabant	184	8
Drenthe	88	14
Friesland	83	46
Gelderland	57	33
Groningen	45	4
Overijssel	39	38
Zuid-Holland	10	30
Zeeland	6	9
Noord-Holland	5	27
Utrecht	4	9
Totaal	705	229

Deze cijfers wijzen de richting aan die de strijd heeft genomen. In een kleine twintig jaar heeft de coöperatieve zuivelorganisatie een hooge vlucht genomen. Dit is niet zonder strijd gegaan. Warm is de strijd geweest die de coöperatie vaak had te voeren tegen hare siefmoeder de speculatie.

Warm was vaak de strijd, want met invloed en ontzag trachtte men den opbruissenden stroom, die steeds voorwaarts drong te keer. Doch de coöperatie was niet meer te keer. De speculatieve bedrijfsvorm had door zijn geheelen opzet zijn geheele inrichting de komst der coöperatie noodzakelijk gemaakt. De inrichting der speculatieve bedrijfsvorm, de opzet daarvan, zijn basis, was zoodanig, dat de bestaanszekerheid van den veehouder werd bedreigd. Moet aan den speculatieven bedrijfsvorm de eer worden toegekend de zuivelbereiding in fabriekmatige banen geschoven te hebben, dit alles neemt niet weg, dat zijn vorm gedoemd is onder te gaan. Het gezond verstand van den veehouder, zal niet kunnen toelaten dat hij gaat loopen in het gevecht van fabrikanten, wier opzet het is, zoo veel mogelijk winst te behalen uit een afdeling van zijn bedrijf. Immers wie zal het durven ontkennen, dat het grondbeginsel van de speculatieve bedrijfsvorm louter winstbejag is? Jammer, treurig jammer is het nog maar, dat er steeds nog veehouders zijn, die door vooroordeel, door conservatisme, door 't niet gebruiken van hun hersenen, of wat dan ook, zich

niet werpen in den strijd der coöperatie, die niet gevoelen de moreele en de stoffelijke verplichting, die op hen rust, die coöperatieve bedrijfsvorm te steunen en te versterken. Stellen wij ons eens een enkel oogenblik voor, dat de coöperatieve bedrijfsvorm niet was ontstaan. Het geheele veld was dan betrokken geworden door de speculatieve inrichtingen. Dan was de tijd gekomen, dat de boer, niet meer toegerust zijnde, met kennis en werktuigen, om terug te grijpen naar het voorvaderlijk bedrijf — de productie op de boerderij — overgeleverd was geworden aan de genade of ongenade van den speculant. Dan was de tijd gekomen, dat hij geketend zat in banden, die door hem zelf waren toegehaald. Dit begrip vooral moeten onze veehouders zich duidelijk voorstellen. Voorstellen moeten zij zich, dat het de coöperatie is geweest, die hen heeft behoed voor een verdwalen in den leeuwenkuil der speculatie. Dit is de moreele betekenis van de coöperatie. Zij heeft de macht der speculatie getemperd en overvleugeld en dwingt de nog bestaande speculatie-fabrieken aan de veehouders een rechtmatiger deel der opbrengst van de producten uit te betalen. Hierop komen we in een volgend artikel terug.

St. Maartensbrug, Dec. 1911.

H. TH. DE BRUIN.